

Република Србија
Универзитет у Београду
Факултет политичких наука

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ

Саобразно одлуци Наставно-научног већа Универзитета у Београду – Факултета политичких наука од 9. јула 2026. године, именована је Комисија за преглед и оцену докторске дисертације кандидата Николе С. Лазића, под насловом „Политичке преференције бирача у Србији 30 година након обнове вишепартизма“, у саставу: проф. др Славиша Орловић, редовни професор Универзитета у Београду – Факултет политичких наука; проф. др Деспот Ковачевић, ванредни професор Универзитета у Београду – Факултет политичких наука; и др Петар Матић, научни сарадник Института за политичке студије у Београду, извршила је темељан преглед ове дисертације и на тој основи подноси Наставно-научном већу Факултета политичких наука Универзитета у Београду сачињени:

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Основни подаци о кандидату

Никола С. Лазић рођен је 9. јануара 1994. године у Азањи. Основно образовање стекао је у Основној школи „Радомир Лазић“ у Азањи, а средње на друштвено-језичком смеру у Паланачкој гимназији у Смедеревској Паланци. Академске студије политикологије на програму Међународних студија Универзитета у Београду – Факултету политичких наука започео је 2013/2014. године. По дипломирању 2017. године уписао је мастер академске студије на програму Политиколошких студија, смер *Избори и изборне кампање*, академске 2017/2018. године. Септембра 2019. године одбранио је завршни рад мастер студија под насловом „Репрезентативна функција Народне скупштине Републике Србије од 2000. до 2017. године“.

Докторске академске студије политикологије на Универзитету у Београду – Факултету политичких наука започео је октобра 2019. године. Израда докторске

дисертације на тему „Политичке преференције бирача у Србији 30 година након обнове вишепартизма“, под менторством проф. др Милоша Бешића, редовног професора Универзитета у Београду – Факултета политичких наука, одобрена му је 2022. године.

Докторанд Лазић је почев од 2019. године запослен у Институту за политичке студије у Београду где сада ради у звању истраживача-сарадника. Објавио је значајан број научних радова међу којима су следећи самостални и коауторски радови релевантни за дисертацију:

- Лазић, Никола и Габријела Грујић. **2026.** „Музика као инструмент конструкције и артикулације националног идентитета“, *Национални интерес*, vol. 54, бр. 2, стр. 161–184, DOI: 10.5937/nint54-69007 (M51).
- Zajić, Goran, Dominik Brkić, Predrag Maksić, Marina Stamenović, Tatjana Marinković, Aleksandra Nastasić, Predrag Drobnjak i Nikola Lazić. **2026.** “Analysis of existing accredited study programs with a dual model in relation to labor market requirements in Serbia”, *Journal of Economics Management and Informatics BizInfo Blace*, vol. 17, no. 2, стр. 1–10. DOI: 10.71159/bizinfo260010Z (M51).
- Lazić, Nikola, Gabrijela Grujić i Milena Gligorijević, **2025.** „Od učenika do lidera: Implementacija i razvoj nacionalnog modela dualnog obrazovanja u Srbiji“, у *Zbornik radova 14. međunarodne znanstveno-stručne konferencije PAR International Leadership Conference PILC 2025: Transformacijsko vođstvo u digitalnoj eri*, стр. 85–101. Rijeka: PAR University of Applied Sciences (M33).
- Lazić, Nikola. **2024.** “Političke preferencije i izbor medija – povezanost izbora medija sa sociodemografskim karakteristikama građana Srbije”, *South Eastern European Journal of Communication*, vol. 6, no. 2, стр. 7–20. DOI/URL: <https://hrcak.srce.hr/331620> (M23).
- Никола Лазић и Никола Перишић. **2023.** „Међууниверзитетска сарадња Француске и Босне и Херцеговине – студентска мобилност и улога француског образовног система у оснаживању високог образовања у Босни и Херцеговини“, *Српска политичка мисао*, vol. 82, no. 4, стр. 111–131. DOI 10.5937/spm82-46607 (M24).
- Никола Лазић. **2023.** „Историја на друштвеним мрежама: Анализа дискурса Инстаграм профила „Чујте Срби“ и Фејсбук странице „Арчибалд Рајс – Чујте Срби“, у Андријана Лазаревић и Душан Радујко (уред) *Арчибалд Рајс: живот, реч*,

наслеђе, стр. 169–188, Београд: Институт за политичке студије. DOI: 10.18485/ips_rajs_zrn.2023.ch8 (M 45).

- Никола Лазић и Андрија Младеновић. **2023.** „Улога државе у изградњи одрживог националног идентитета: студија случаја Мексико“, *Политичка ревија*, vol. 75, бр. 1, стр. 133–151. DOI: 10.5937/polrev75-43183 (M51).
- Марко Тодоровић и Никола Лазић. **2021.** „О концепту ‘велике стратегије’ и његовој корисности“, *Политичка ревија* vol. 70, бр. 4, стр. 199–212. DOI: 10.22182/pr.7042021.10 (M51).
- Никола Лазић. **2021.** „Степен образовања народних посланика Народне скупштине Републике Србије: анализа сазива од 2000. до 2020. године,“ у *Српски изазови у светлу глобалних трендова треће деценије 21. века: Зборник радова Школе политичке екологије*, стр. 105–118. Београд: Фондација Konrad Adenauer; Школа политичке екологије Засавица (M 33)
- Никола Лазић. **2020.** „Представљеност националних мањина у Народној скупштини Републике Србије од 2000. до 2020. године“, *Политичка ревија*, vol. 66, бр. 4, стр. 209–233. DOI: 10.22182/pr.6642020.9 (M51).
- Miloš Bešić and Nikola Lazić. **2020.** “First Exit Poll in Serbia: The Case of Voždovac”, *Serbian Political Thought*, vol. 70, no. 4, стр. 81–97, DOI: 10.22182/spm.7042020 (M24).
- Лазић, Никола. **2020.** „Антисистемски покрети у Србији као илузија политичких партија – анализа за време изборних година од 2014. до 2018: Доста је било, Покрет слободних грађана, Бели – само јакo, Не да(ви)мо Београд“, *Национални интерес*, vol. 39, бр. 3, стр. 109–128. DOI: 10.22182/ni.3932020 (M51).
- Никола Лазић. **2020.** „Национални модел дуалног образовања у Републици Србији: нормативни и институционални оквир, имплементација, изазови, проблеми и ризици.“ *Администрација и јавне политике*, vol. 14, бр. 2, стр. 17–34. DOI: 10.22182/ajp.1422020.214 (M53).

Основни подаци о дисертацији

Докторска дисертација Николе С. Лазића, под насловом „Политичке преференције бирача у Србији 30 година након обнове вишепартизма“, тематски припада научној

области политичких наука и ужег научном подручју политичког понашања и изборне мотивације. Представља теоријски утемељено квантитативно емпиријско истраживање политичких преференција бирача у Србији. Интегрисала је четири основна теоријско-методолошка приступа – социолошки, психолошки, рационални и вредносно-ставовски – и њихове истраживачке моделе у изучавању изборног понашања. Сазнајну примењивост изграђеног интегрисаног теоријског модела докторанд Лазић тестирао је на квантитативним подацима добијеним анкетним испитивањем.

Дисертација је у формалном погледу написана у потпуности према успостављеним правилима Универзитета у Београду и Факултета политичких наука. Укупни обим обавезно нумерисаног текста износи 433 странице формата А4 са маргинама 20 mm. Написан је ћириличним писмом словима Times New Roman величине 12 типографских тачака и проредом 1. Наведени број страница обухвата: основно излагање (од странице 1 до 391), библиографију коришћених извора (обима 13 страница), прилоге (обима 20 страница), биографију докторанда, обавезне изјаве о ауторству и о истоветности штампане и електронске верзије, као и коришћењу дисертације, уз посебну изјаву о академски честитој употреби дела садржаја раније објављеног ауторског научног рада. Дисертацију чине и прописане насловне странице, листа састава Комисије за њену оцену, изјава захвалности, сажеци на енглеском и српском језику и садржај.

Основно излагање је логички организовано у пет целина. Обимна библиографија (странице од 392 до 405) разврстала је консултоване изворе у две главне групе. Једну чине јединице објављене на српском језику и језицима региона, а другу јединице објављене на страним језицима. Унутар обе групе јединице су класификоване у категорију чланака у часописима и зборницима радова и категорију монографија и уређених тематских зборника као и докторских дисертација. Библиографија садржи доступне изворе на интернету од којих су најважније међународне базе података коришћене за компарацију примарних података добијених оствареним теренским истраживањем. Прилоге чине: образац коришћеног анкетног упитника у емпиријском истраживању (странице од 407 до 422); листа израђених табеларно исказаних података у дисертацији (странице од 423 до 424) и листа графички представљених података (странице од 425 до 427).

Садржински основно излагање у дисертацији има: уводни део (странице од 1 до 14), три дела главног предметног излагања (странице од 16 до 375), и закључно свођење

результата (странице 376 до 391). Увод обухвата постављене чиниоце истраживања. Први део дисертације, под насловом „Приступи у изучавању политичког понашања“, посвећен је теоријско-методолошком заснивању истраживања. Има четири поглавља (странице од 16 до 63) посебног критичког разматрања четири основна теоријско-методолошка приступа у изучавању политичког понашања – социолошког, психолошког, рационалног и вредносно-ставовског – и истраживачких модела развијених унутар сваког у циљу изградње интегрисаног сопственог теоријско-емпиријског модела сазнавања политичких преференција и изборног понашања грађана Србије. Други део (странице од 64 до 349), чији је наслов „Емпиријски налази и њихова анализа“, носећи је сегмент дисертације. Има 18 поглавља теоријски контекстуализованог излагања добијених квантитативних налаза спроведеног теренског истраживања политичких преференција и изборног понашања грађана Србије и њихове квалитативне интерпретације путем интегрисаних детерминанти четири основна теоријско-методолошка приступа у проучавању политичког понашања. Трећи део (странице од 350 до 375), насловљен „Предиктори политичких преференција бирача у Србији“ са два поглавља, издваја потврђене варијабле релативно највеће експланаторне снаге од свих које су широко сагледане у претходном делу и утврђује кључне механизме формирања и артикулисања изборних одлука грађана Србије у савременим политичким околностима. Закључна разматрања (странице од 376 до 391) реално свде исходе тестирања примењеног изграђеног сопственог интегрисаног теоријско-емпиријског модела, његове предности и ограничења, стварне доприносе и могуће правце наставка његовог коришћења, као и прегнантни општи закључак дисертације.

Истичемо оригиналну емпиријску основу ове дисертације. Настала је квантитативним теренским истраживањем почетком 2024. године методом анкете лицем у лице на случајном репрезентативном узорку од 1525 пунолетних грађана Републике Србије. Садржински је додатно вредно поређење добијених налаза са подацима релевантних домаћих и посебно међународних истраживања, пре свега Европског проучавања вредности (European Values Study – EVS) и Европског друштвеног истраживања (European Social Survey – ESS). Овим путем налази конкретног истраживања ситуирани су у обухватнији европски сазнајни фонд о политичким преференцијама и изборном понашању.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет докторске дисертације докторанда Николе С. Лазића су политичке преференције бирача у Србији, проучене обједињавањем различитих теоријско-методолошких приступа изучавања изборног понашања. Полазећи од комплексности изборне одлуке као истовремено друштвеног, психолошког, вредносног и рационалног феномена, испитана су четири основна теоријско-методолошка приступа објашњавању изборне одлуке. Најпре је размотрен социолошки приступ, операционализован пре свега социодемографским истраживачким моделом. Потом је изложен психолошки приступ и модели истраживања партијске идентификације, имица партије и кандидата, као и тематског гласања. Следеће је сагледан рационални приступ и посебно развијени истраживачки модел економског гласања. Завршно је обрађен вредносно-ставовски приступ и истраживачке варијабле које издваја.

Полазно становиште докторанда је да самостално ниједан основни приступ не пружа могућности потпуног објашњења сложене структуре политичких преференција бирача у Србији. Зато се определио да постави тежиште свог истраживања на њихову интеграцију изградњом теоријско-емпиријског модела који омогућава непосредно поређење експланаторне снаге различитих група предиктора које су основни приступи утврдили и пружа јединствено сагледавање оних који су емпиријски квантитативно нађени спроведеним теренским истраживањем.

Политичке преференције посматране су на четири међусобно повезана аналитичка нивоа: разлика између гласача и апстинената, партијске идентификације и опредељености, до дихотомизације политичког простора на бираче власти и опозиције и друштвених и вредносних расцепа унутар сваке од две групе грађана. Из оваквог полазишта политичко понашање концептуализовано је као манифестација обухватнијих образаца политичке културе и друштвене интеграције и кохезије, вредносних оријентација и односа грађана према политичком систему и његовим институцијама, а не само као индивидуални избор бирача између компетитивних политичких актера.

Општи циљ ове дисертације био је систематско проучавање политичких преференција бирача у Србији обједињавањем основних теоријско-методолошких приступа и модела како би биле целовитије објашњене ради увећања постојећег научног знања о политичком понашању и изборној мотивацији грађана у Србији.

Постављени научни циљеви били су: дескрипција, класификација и типологизација основних теоријских приступа и емпиријски утврђених образаца политичког понашања и експланација релативног значаја различитих детерминанти политичких преференција. Посебно битан правац циља експланације представљало је упоредно утврђивање експланаторне снаге социодемографских карактеристика, партијске идентификације, имица партија и кандидата, изборних тема, економских процена и вредносних образаца у процесу формирања изборне одлуке бирача.

Друштвени циљ истраживања био је пружање нових емпиријски заснованих сазнања о начину формирања политичких преференција и изборног понашања грађана Србије, која могу бити релевантна за разумевање политичке партиципације, функционисања партијског система, демократског образовања, институционалног поверења и тока процеса демократске консолидације.

Методолошки, дисертација се заснива на квантитативном истраживању. Примарни подаци прикупљени су методом анкете лицем у лице на репрезентативном узорку од 1525 грађана Србије, применом вишестепеног кластер случајног узорковања. Поред дескриптивне статистике и биваријантних анализа, примењене су мултиваријантне статистичке технике, од којих су главне линеарна и биномијална логистичка регресија. Посебан методолошки значај има систематско поређење експланаторне снаге предиктора политичких преференција и изборног одлучивања применом Nagelkerke псеудо- R^2 у серији упоредивих логистичких регресионих модела.

3. Хипотетички оквир истраживања

Хипотетички оквир докторске дисертације чинила је једна општа и шест посебних хипотеза. Докторанд Лазиф поставио је општу хипотезу да су партијски лидери кључни фактор политичких преференција и опредељивања бирача за кога ће гласати дистинктно према степену различите ауторитарности партија и гласача чиме је изборна одлука детерминисана и ауторитарном политичком културом и традиционалним вредностима.

Овако постављена општа хипотеза омогућила је да се непосредно повеже персонализација политике са ширим вредносним и политичко-културним карактеристикама бирачког тела. Притом лидерски фактор није посматран изоловано, већ

као пресек укрштених различитих извора политичког поверења, легитимитета и идентификације.

Првом посебном хипотезом претпостављено је да социодемографске варијабле значајно детерминишу изборно понашање и политичке преференције бирача у Србији: образовање, старост, тип насеља, запосленост, приходе, регионалну припадност и друге карактеристике социјалног положаја.

Другом посебном хипотезом партијска идентификација је издвојена као значајна детерминанта политичких преференција. Значајно је да се докторанд није задржао искључиво у оквирима класичног модела афективне и дугорочне идентификације, већ је претпоставио значај детерминанти које издвајају класични, ревизионистички и интегративни модели партијске идентификације.

Трећом посебном хипотезом претпоставило се да имиџ партије и кандидата представља значајну варијаблу изборног понашања и политичких преференција бирача у Србији. Ова хипотеза посебно је значајна у контексту увиђене персонализације политике и хипотетичке доминантне улоге политичких лидера.

Четвртом посебном хипотезом тврђено је да тематско гласање, односно да теме и политичка питања уобличена у изборној и широј политичкој комуникацији значајно детерминишу политичке преференције.

Пета посебна хипотеза полазећи од рационалног, првенствено економског модела о процени економског учинка, материјалних интереса и очекиваних користи тврдила је да ови фактори значајно детерминишу изборно понашање.

Шестом посебном хипотезом тврдило се да вредносно-ставовски приступ и њиме претпостављене вредносне оријентације значајно детерминишу политичке преференције и да је зато кључан однос конзервативних, националних и традиционалних вредности, са једне стране, и либералних, демократских и модернистичких вредности, са друге стране.

Хипотетички оквир је тако обезбедио тестирање појединачних група детерминанти и сагледавање њихове узајамне повезаности и синергијског деловања. Тиме су хипотезе чиниле саставнице посебно изграђеног теоријско-емпиријског сазнајног модела, а не шест засебних и потпуно одвојених аналитичких линија објашњавања политичких преференција бирача у Србији после више од три деценије од успостављања вишестраначја.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација Николе С. Лазића организована је у три међусобно повезана дела главног предметног излагања. Претходи им уводни део концептуализовања и методолошког заснивања истраживања. Завршни део систематизовао је основне налазе и исходе провере постављених хипотеза, размотрио дати научни и друштвени допринос, свео ограничења и извео могуће правце даљег проучавања политичких преференција бирача у Србији.

У уводном делу јасно је одређен предмет и циљ истраживања у дисертацији. Операционализовани су основни чиниоци предмета и прецизиран његов временски, просторни и научно-дисциплинарни опсег. Формулисан је и хипотетички оквир уз образложење метода истраживања, очекиваних резултата и научног и друштвеног доприноса у односу на постојеће резултате досадашњих спроведених истраживања. Оваквим поступком је теоријско-методолошки утемељено емпиријско истраживање детерминанти политичких преференција и изборног понашања бирача у Србији.

Како је већ наведено, први део дисертације критички је систематизовао сазнајне домете четири основна теоријско-методолошка приступа у изучавању политичког понашања и изборне мотивације путем развијених истраживачких модела. Социолошки, психолошки, рационални и вредносно-ставовски приступ су појединачно као и упоредно размотрени од основних теоријских концепција, преко историјског развоја, савремене примене до показаних предности и ограничења у објашњавању изборног понашања. Посебна пажња посвећена је моделима и издвојеним варијаблама сваког приступа које су потом примењене и тестиране у емпиријском делу дисертације.

У оквиру социолошког приступа подробно је анализиран социодемографски модел изборног понашања који полазно претпоставља да политичке преференције нису искључиво производ индивидуалне одлуке, већ су повезане са бирачевим друштвеним положајем и његовом припадношћу различитим социјалним групама. Овде су изложена класична полазишта социолошког приступа, његов развој и савремена примена, као и могућности и ограничења објашњавања изборног понашања посредством социодемографских карактеристика.

Анализа психолошког приступа посебно пажљиво је обухватила партијску идентификацију, имиџ политичке партије и кандидата и тематско гласање. Партијска

идентификација разматрана је кроз класични, ревизионистички и алтернативне прилазе, уз анализу питања колико је стабилна и да ли је њена промена могућа током времена. Затим је пажња посвећена имиџу партије и политичког кандидата као факторима изборне одлуке, као и тематском гласању, чиме је сагледан како дугорочни тако и краткорочни сегмент психолошког објашњења политичког понашања.

У оквиру рационалног приступа тежиште анализе стављено је на економски модел изборног понашања. Изложене су основне теоријске претпоставке рационалног избора, развој економског модела гласања, његова савремена примена и аналитички домет у настојању да се утврди у којој мери процене економског положаја, учинка власти и очекиваних користи учествују у формирању политичких преференција бирача.

Први део излагања заокружен је критичким разматрањем вредносно-ставовског приступа. Пажљиво је сагледан дубински однос политичког понашања и општијих вредносних и културних образаца од којих полази. Овај најмлађи од четири разматрана приступа анализиран је применом исте логичке матрице као и ранији. Представљене су његове основне концепције, развој, савремена примена, предности и ограничења. Критичка анализа сва четири приступа омогућила је проширење почетног теоријско-појмовног оквира и извођење скупа варијабли које су интегрисане у изграђеном теоријско-емпиријском моделу истраживања који је подвргнут тестирању конкретном применом.

Други део дисертације је најобимнији сегмент рада, примарно емпиријске природе уз теоријску контекстуализацију сваке од варијабли обједињених у спроведеном истраживању. Овде је докторанд Лазић најпотпуније показао своју истраживачку компетентност спајањем претходно размотрених теоријских полазишта и интегрисане примене варијабли сва четири основна приступа у испитивању политичких преференција бирача у Србији. Посебну вредност има њихово анализирање на више нивоа од односа гласача и апстинената, преко партијске опредељености и поделе на бираче власти и опозиције, до нивоа односа бирача власти и бирача опозиције према различитим друштвеним расцепима.

У овом делу најпре је испитана социодемографска структура политичких преференција, а затим је проширена низом политичких, вредносних, културних и ситуационих детерминанти. Разматрани су емпиријски налази о демократској оријентацији и односу према слободним изборима, протестној партиципацији,

политичким вредностима и политичкој култури, ставовима испитаника према надзору, друштвеној правичности и социјалној једнакости, идеолошком сврставању на оси лево– десно и социјалном капиталу. Обухваћени су подаци и о моралу, конзервативизму, алтруизму и емпатији, религиозности, национализму, патриотизму и ауторитарности, друштвеној толеранцији, односу према заштити животне средине и економском развоју, медијским навикама и међународнополитичким оријентацијама и персоналној аутономији. Посебно су анализирани налази о ставовима испитаника према решавању питања Косова и Метохије и перцепцијама друштвених претњи као детерминантама специфично релевантним за политички контекст.

Овако постављена емпиријска анализа омогућила је да се различите групе фактора не посматрају као међусобно изоловани извори политичких преференција, већ да се њихова објашњавајућа вредност сагледа унутар интегрисаног аналитичког оквира. На тај начин други део дисертације представља емпиријску основу за издвајање и хијерархизацију предиктора политичког опредељивања која је извршена у трећем делу рада.

Трећи део дисертације ваљано је синтетисао резултате анализирања свих укључених варијабли и усредсређено представио два централна емпиријска налаза истраживања. Најпре су размотрени разлози које испитаници наводе као мотиве гласања на изборима, а потом је приступљено утврђивању релативне објашњавајуће снаге различитих предиктора политичких преференција. На основу интегрисане примене социолошког, психолошког, рационалног и вредносно-ставовског приступа докторанд Лазих је неспорно утврдио да личност политичких лидера представља најснажнији предиктор политичких преференција бирача у Србији.

Овај налаз није тумачио изоловано од осталих испитиваних детерминанти, већ као резултат специфичне структуре политичког опредељивања у којој се у личности политичког лидера концентришу различити извори политичког поверења, легитимитета и идентификације. Захваљујући интеграцији четири основна теоријско-методолошка приступа постигао је чињенично засновано објашњење зашто самостално ниједан од њих, укључујући и моделе које су развили, није довољан за разумевање политичких преференција грађана Србије и зашто персонализација политике има централно место у објашњењу изборног понашања.

Закључна разматрања обједињено су свела теоријске и емпиријске резултате истраживања и сагледала их у односу на постављени хипотетички оквир. Посебно су вредна зато што је докторанд Лазић критички одвагао и домет остварених резултата, ограничења и слабости примењеног дизајна истраживања, као и научни и друштвени допринос дисертације. Будући да је разматрање укључило и могуће правце примене његовог самостално изграђеног интегрисаног модела у будућим истраживањима политичких преференција и изборног понашања у Србији, може се истаћи да је овим успешно остварио своју почетну оригиналну сазнајну идеју показавши научну зрелост.

Закључна анализа образложила је потврђеност полазног становишта зашто сва четири основна теоријска приступа задржавају аналитичку вредност, али због чега ниједан од њих појединачно не може да обухвати целокупну структуру изборне одлуке. Социолошки приступ првенствено објашњава друштвену структуру бирачких група. Психолошки приступ показује највећу појединачну објашњавајућу снагу посредством односа према политичком лидеру. Рационални приступ идентификује значај материјалних очекивања и процена учинка власти. Вредносно-ставовски приступ открива дубљи културни и вредносни слој на којем се политичке преференције формирају. Међутим, они су комплементарни и као такви када се користе интегрисано у једном истраживачком моделу пружају могућност целовитог објашњења феномена политичких преференција бирача. Ово је један од основних теоријских закључака дисертације.

У целини посматрано, структура дисертације доследно прати постављену истраживачку логику: од критичког разматрања постојећих теоријских приступа, преко њихове операционализације и обједињене емпиријске примене, до синтезе резултата и издавања релативног значаја различитих детерминанти политичких преференција бирача у Србији. Таквом организацијом материје докторанд Лазић постигао је да теоријске поставке непосредно повеже са емпиријским налазима и на тој основи изведе закључке о специфичној структури изборног понашања у данашњем политичком стању Србије и најјачим предикторима изборних одлука њених грађана.

5. Остварени резултати и научни допринос

Основни научни допринос дисертације огледа се у интегративном сагледавању детерминанти политичких преференција и изборног понашања бирача у Србији. За разлику од приступа у којима се социолошки, психолошки, рационални и вредносно-ставовски приступи анализирају одвојено, у дисертацији су они постављени у јединствен теоријско-методолошки интегрисани модел изграђен прво дедуктивним путем, а затим путем непосредног емпиријског упоређивања. Емпиријски налази су најочитије показали да сваки од наведених приступа објашњава одређени сегмент изборног понашања, али да ниједан од њих самостално нема довољан експланаторни капацитет. Централни теоријски резултат је да ниједан приступ нити модел не може да се издвоји као доминантан, те избор не лежи у опредељивању за један од њих, већ у даљем утврђивању њихове комплементарности и побољшању модела њихове интеграције.

Посебно значајан допринос чини утврђивање доминантне улоге политичког лидера у структурирању политичких преференција. Истраживањем је потврђено да лидер није само једна од варијабли изборног опредељивања, већ тачка у којој се спаја поверење, легитимитет, вредносна очекивања и процене политичког учинка. У том смислу, фигура лидера у Србији делом преузима функције које у стабилнијим партијским системима имају институционализоване политичке партије и идеолошки расцепи.

Овај допринос потврђен је провером посебних хипотеза. Социодемографске карактеристике показале су се релевантним за структурирање бирачких профила, али недовољним за самостално објашњење политичког избора. Партијска идентификација потврђена је само делимично, будући да у Србији не показује степен стабилности који претпоставља класични модел *Мичигенске школе*. Партијска идентификација у Србији је у значајној мери персонализована и посредована односом према лидеру. Насупрот хипотези о партијској идентификацији, хипотеза о значају имица партије и кандидата потврђена је у пуном обиму.

Претпостављено тематско и економско гласање показало је ограниченији домет. Политичке теме јесу релевантне, али најчешће не делују независно од већ формираних политичких преференција и поверења у политичке лидере. Слично томе, економске процене утичу на изборно опредељење, али њихово дејство није могуће одвојити од институционалног поверења, вредносних образаца и идентификације са лидером.

Вредносно-ставовски приступ потврђен је у великој мери. Посебан емпиријски допринос чини потврђеност истовременог присуства аутентичног, социјалдемократског и ауторитарног разумевања демократије. Налази су показали да ауторитарна политичка култура не мора подразумевати непосредно одбацивање демократије, већ се може испољавати кроз њену реинтерпретацију. Тако је декларативно прихватање демократских институција спојено са очекивањем снажног лидера и прихватањем концентрације политичке моћи.

Теоријски допринос дисертације

Теоријски допринос дисертације најпре је креативно обједињавање четири основна приступа у проучавању изборног понашања чиме се дошло до развијања два концепата. Један је концепт вертикалне интеграције политичког легитимитета, а други је концепт институционалне супституције лидером. Овим концептима открива се механизам којим поверење у политичке институције постаје у значајној мери посредовано поверењем у конкретног политичког лидера. На тај начин се персонализација политике не посматра искључиво као последица начина вођења кампања или организације партијског система, већ као израз дубљег односа грађана према политичком ауторитету, институцијама и изворима легитимитета.

Значајан допринос домаћој литератури дисертација даје и повезивањем истраживачких традиција које су у Србији претежно развијане одвојено од истраживања социодемографских детерминанти, преко испитивања партијске идентификације, имиџа кандидата, ауторитарности и политичких вредности, до економског и тематског гласања. Њихово постављање у јединствен интегрисани теоријско-емпиријски модел омогућило је непосредно поређење релативног значаја различитих објашњења изборног понашања.

Методолошки и емпиријски допринос

Методолошки допринос проистиче из систематског поређења објашњавајуће моћи великог броја теоријски релевантних предиктора применом исте мерне логике, односно серије упоредивих регресионих модела и Nagelkerke псеудо- R^2 . На тај начин омогућено је да се различити предиктори не посматрају изоловано, већ да се процени њихов релативни допринос након контроле основних социодемографских разлика. Истовремено, упоредно

анализирање примарних података теренског истраживања са подацима релевантних међународних истраживања омогућило је ситуирање налаза за Србију у шири европски сазнајни контекст.

Емпиријски дисертација је допринела документовању коегзистенције различитих схватања демократије и утврђивању асиметричне структуре политичке конкуренције. На једној страни налази се вертикално интегрисан модел легитимитета власти, снажно организован око политичког лидера, док је на другој страни опозициони простор вредносно диференциранији, али недовољно интегрисан око јединственог извора политичког легитимитета.

Ограничења истраживања у дисертацији

Значајно ограничење произилази из карактера истраживачког дизајна који користи анкетно испитивање будући да оно пружа само пресек ставова у одређеном моменту. Како су такви прикупљени подаци одређени тренутком вршења истраживања није могуће поуздано утврдити правац каузалних односа, нити непосредно пратити динамику политичких преференција током тридесетогодишњег периода на који се дисертација тематски односи.

Друго ограничење је операционализација појединих конструката, нарочито имица лидера, који је претежно мерен једнодимензионалном оценом, без раздвајања компетентности, интегритета, снаге и емпатије. Поред тога, висока повезаност процене лидера, институционалног поверења и процене демократичности поретка отвара питање у којој мери они представљају засебне факторе, а у којој различите манифестације ширег односа према политичком легитимитету.

Ограничења настају дихотомизацијом зависне варијабле на власт и опозицију, ризиком од социјално пожељних одговора у анкетном испитивању и накнадне рационализације мотива гласања, могућношћу изостављања релевантних предиктора, као и временском условљеношћу утврђивања хијерархије фактора. Због тога резултате, нарочито доминантну позицију процене лидера, треба разумети у контексту политичких околности у којима је истраживање спроведено.

Могући правци будућих истраживања

Најзначајније је да сазнајно постигнуто овом дисертацијом омогућава наставак лонгитудиналних истраживања, односно истраживања панел-дизајна, којима би испитаници били праћени кроз више изборних циклуса. Тиме би било изводљиво проверити стабилност утврђене хијерархије предиктора, као и правац односа између поверења у лидера, институционалног поверења, вредносних оријентација и политичких преференција.

Даљи рад требало би да обухвати вишедимензионално мерење имиџа лидера, формално тестирање медијационих и модерацијских ефеката, дубље истраживање протестне партиципације, компаративно испитивање политичких преференција у постсоцијалистичким и хибридним режимима, као и примену квалитативних метода. Посебно је оправдано даље аналитичко раздвајање грађанске и десне опозиције и увођење генерацијске перспективе, нарочито у истраживању млађих урбаних апстинената.

6. Закључак Комисије

Комисија оцењује да докторска дисертација „Политичке преференције бирача у Србији 30 година након обнове вишепартизма“ Николе С. Лазића испуњава све формалне, научне и методолошке захтеве за јавну одбрану. Према једногласном закључку Комисије, ова дисертација представља оригинално, теоријски утемељено, методолошки доследно и аналитички кохерентно научно дело, засновано на обимној емпиријској грађи и систематском критичком разматрању релевантних теоријских приступа изучавању политичких преференција и изборног понашања.

Посебну вредност дисертације Комисија налази у самостално изграђеном интегративном теоријско-емпиријском моделу којим су претпоставке и варијабле социолошког, психолошког, рационалног и вредносно-ставовског приступа синтетизоване уместо њиховог уобичајеног одвојеног разматрања. Остварено обједињење подвргнуто је непосредној емпиријској провери и поређењу налаза. На овај начин докторанд је показао да сваки од класичних приступа објашњава одређену димензију политичког понашања, али да ниједан од њих самостално нема довољан експланаторни капацитет за целовито разумевање политичких преференција бирача у Србији. Управо синтеза коју је постигао

омогућила му је да утврди релативни значај различитих детерминанти изборне одлуке што представља изузетно важан теоријски и методолошки допринос дисертације.

Комисија посебно издваја вредност налаза о доминантном значају политичког лидера у структурирању политичких преференција бирача у Србији. Кандидат је показао да личност лидера није само један од више независних фактора изборног опредељивања, већ средишња тачка у којој се повезују политичко поверење, легитимитет, партијска идентификација, вредносне оријентације и процене политичког учинка. На основу овог налаза дисертација развија концепте вертикалне интеграције политичког легитимитета и институционалне супституције лидером, којима прецизно објашњава механизме персонализације политичке репрезентације и посредовања институционалног поверења поверењем у политичког лидера. Оба концепта представљају оригиналан допринос разумевању изборног понашања у Србији, а истовремено отварају могућност њихове даље примене и провере у другим постсоцијалистичким и хибридным политичким системима.

Комисијски је високо вреднован научни допринос дисертације дат тумачењем емпиријских налаза о начинима на који политичке вредности, ауторитарни обрасци политичке културе и различита схватања демократије учествују у обликовању и диференцијацији политичких преференција грађана. Мора се истаћи нарочити значај налаза о истовременом присуству аутентичног, социјалдемократског и ауторитарног разумевања демократије, јер показује да ауторитарна политичка култура у Србији не подразумева нужно одбацивање демократских вредности и институција, већ може да се испољава и специфичном интерпретацијом која спаја демократске процедуре са очекивањима снажног политичког вођства. Тиме дисертација пружа дубљи увид како у детерминанте изборне одлуке тако и у обухватнији однос грађана према политичком ауторитету, институцијама и демократском поретку.

Према оцени Комисије, кандидат је постављене истраживачке циљеве остварио, хипотетички оквир систематски проверио, а добијене резултате критички интерпретирао и ситуирао у односу на постојећа теоријска и емпиријска сазнања. Посебну научну зрелост у дисертацији испољава јасно утврђивање ограничења примењеног истраживачког дизајна и прецизно одређивање домета изведених закључака, уз истовремено отварање конкретних праваца за лонгитудинална, компаративна и методолошки проширена будућа истраживања. Ова дисертација стога систематизује и унапређује постојећа сазнања о

политичком понашању у Србији, чиме поставља значајну основу за даља истраживања политичких преференција, персонализације политике и односа политичке културе и изборног понашања.

На основу оствареног увида у докторску дисертацију и на тој основи напред датих оцена њених научних резултата и доприноса који су и друштвено релевантни, Комисија сматра да су испуњени сви услови за јавну одбрану докторске дисертације кандидата Николе Лазића „Политичке преференције бирача у Србији 30 година након обнове вишепартизма“, те предлаже Наставно-научном већу Универзитета у Београду – Факултета политичких наука да усвоји овај реферат и кандидату одобри јавну одбрану докторске дисертације.

Београд, 9. септембар 2026. године

Комисија:

Проф. др Славиша Орловић, редовни професор
Универзитет у Београду – Факултет политичких наука

Проф. др Деспот Ковачевић, ванредни професор
Универзитет у Београду – Факултет политичких наука

др Петар Матић, научни сарадник
Институт за политичке студије, Београд